

УДК 94 (477)

о. Юрій Мицик, Інна Тарасенко

З НОВИХ ДОКУМЕНТІВ ДО ІСТОРІЇ СІВЕРЦІНИ (XVII–XVIII ст.) (частина 26)

DOI: 10.58407/litopis.240408

© Ю. Мицик, І. Тарасенко, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1580-1284>, <https://orcid.org/0000-0003-1019-9749>

У публікації представлені документи гетьмана Богдана Хмельницького, чернігівських полковників Стеїфана Подобайла та Іоанікія Силича, прилуцького полковника Дмитра Горленка, кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка та інших старшин, рукописні новини (авізи, вістові листи), які виконували функції газет, ділова документація тощо.

Ключові слова: універсал, лист, гетьман, полковник, Сіверщина, Церква, газети.

У черговому випуску ми продовжуємо вводити до наукового обігу документацію, яка стосується Сіверщини (про наші пошуки в архівосховищах і необхідність публікації документів уже йшлося в попередніх частинах цієї статті). Отже, усього в цій публікації наведено тексти 23 документів, у т.ч. 33 – XVII ст., 9 – XVIII ст. Майже всі вони зберігаються в краківських архівосховищах (Польща): відділах рукописів Бібліотеки музею Чарторийських (далі – БЧ ВР), Бібліотеки Польської Академії наук (далі – БПАН ВР), Бібліотеки Ягеллонського університету (далі – БЯ), Державному архіві Кракова (далі – ДА). Виняток становить документ № 10, який міститься в Інституті рукопису НБУВ (Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського). Водночас кілька джерел були раніше надруковані польськими археографами в складі табірною щоденника польного гетьмана князя Януша Радзівілла¹ й ми подаємо лише їхній переклад.

Серед документів цієї добірки необхідно знову вказати на ті, які доповнюють «Український Дипломатарій XVI–XVIII ст.», тобто універсали й листи гетьманів, полковників, взагалі старшини. Найперше тут представлені документи гетьмана Богдана Хмельницького (1), кошового отамана Запорозької Січі Костя Гордієнка (1), полковників чернігівських Стефана Подобайла (1), Іоанікія Силича (1), прилуцького Дмитра Горленка (3) та ін.

Насамперед вкажемо на лист гетьмана Б. Хмельницького (1649 р.) до польного гетьмана литовського князя Януша Радзівілла. У ньому йдеться про зусилля Хмельницького щодо збереження хиткого перемир'я, укладеного в Переяславі в лютому 1649 р. (№ 2). У документі № 3, створеному не раніше березня 1651 р., переказується зміст листа Хмельницького до київського митрополита Сильвестра Косова щодо миру.

До періоду Національно-визвольної війни українського народу проти гніту Речі Посполитої 1648–1658 рр. належить усього 11 документів. Найважливішим із них, крім згаданих листів Б. Хмельницького, є лист чернігівського полковника Стефана Подобайла, адресований литовському хорунжичу (№ 8). Його можна датувати не раніше 28.09.1651 р., тобто часом після укладення Білоцерківського миру. У останньому містилася болісна стаття про повернення шляхти на Лівобережну Україну до своїх маєтностей. У листі полковник попереджає литовського хорунжича, щоб той, вертаючись до маєтності під Седневом, не брав із собою війська та не чинив підданам «жодної кривди й найменшого насильства». Не знаємо, чи послухав полковника хорунжич. Але цей пункт договору викликав пізніше народні повстання, які підтримала значна частина козацтва, зокрема й сам Подобайло. Білоцерківський мир було зірвано й почався новий період війни.

¹ Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. Warszawa, 2019. Część 1: Diariusz kancelaryjny 1649–1653. С. 146–147.

Тут подано ще низку документів цього періоду. Найпершим з них є уривок із латиномовного твору про дії князя Яреми Вишневецького, де зокрема йдеться про його втечу з Лівобережжя (через Любеч) у 1648 р. У документі № 3 («Новина») з литовського табору стисло описується хід боїв у першій пол. липня 1649 р. на північному фронті. Крім вищезгаданих документів, ще чотири (№ 5–8) стосуються битви під Ріпками 1651 р., в якій українські війська зазнали поразки, а сам чернігівський полковник Мартин Небаба поліг на полі битви. Про битву під Ріпками вже опубліковано деякі документи², але подані листи суттєво доповнюють хід подій. 1654 р. датовано два документи. Перший із них – це купча (№ 10). Вона зокрема уточнює каденцію кролевецького сотника Федора Поповича, яку досі починали від березня 1654 р. Ще в ній вказано ім'я невідомого досі городового отамана Яреми Поповича. Цікаво, що цю купчу завірив автор літопису Самовидця Роман Ракушка-Романовський, «зосланий от его мс. пана полковника нежинского». У другому документі (№ 11) наводяться конфесати (протоколи допитів) полонених повстанців. Тут докладно висвітлюються події походу проти Речі Посполитої, причому вказується, що піхотою Ніжинського полку командував Григорій Кобиляцький (сотник 6-ї Ніжинської сотні в 1649 р., наказний полковник у 1655–1656, 1658, 1665 рр., ніжинський обозний у 1663 р.)³.

Першим із документів часів Руїни є лист чернігівського полковника Іоанікія Силича до полковника Дениса Мурашка 1662 р. (№ 12). Хоча лист зберігся в тогочасній копії, але зрозуміло, що оригінал був підписаний власноручно Силичем. Останній був налаштований промосковськи й схилив на бік Москви Мурашка. Є цікава згадка про перемогу московських і лівобережних військ над правобережним військом гетьмана Юрія Хмельницького в липні 1662 р., яка нагадує опис цієї битви в хроніці Феодосія Софоновича⁴. Самого Ю. Хмельницького звинувачують у тому, що він «не паметал на Шереметовщину, же невинне людей выдал бисурьяном». Тут йшлося про битву під Чудновим у 1660 р., внаслідок якої московське військо боярина Шереметєва та українські частини переяславського полковника Цецури зазнали поразки від армії Речі Посполитої і ординців. Документ 1663 р. (№ 13) стосується походу короля Речі Посполитої Яна Казимира проти лівобічної Гетьманщини й зокрема про його перебування в Острі. Ще чотири документи (№ 14, 15, 30, 31) містяться в рукописі № 280 ВР БПАН у складі колекції українських документів, яку 1859 р. незаконно вивіз у Польщу колекціонер М. Гожковський, відтак її майже не використовували дослідники. Ці документи входять до складу Козелецької міської книги XVII–XVIII ст. і стосуються розгляду кримінальних справ. Вони містять відомості про міську й сотенну верхівку, а також цікаві дані щодо каденції певних осіб. Так, у першому з них згадується писар Київського полку Петро Домонтович. Досі вважалося, що він обіймав цю посаду в 1671–1676 рр., а тепер її можна продовжити як мінімум на 4 роки. Названо імена досі невідомих городового отамана Матвія Васькевича та козелецького сотника Павла Климовича. У третьому документі 1684 р. (№ 30) розглядалася справа шапошника Василя Івановича з Глухова, якого під час ярмарку в Кобижчі було спіймано з краденим конем. Кобижчача – це сотенне містечко (нині – село у Бобровицькій міській громаді Ніжинського р-ну). До речі, в цьому документі є важливе свідчення про ярмарки в Кобижчі. У переліку ярмарків Гетьманщини 1756 р. вказано, що в Кобижчі вони проводяться тричі на рік: 23 квітня (в день св. Юрія Переможця), 20 липня (в день св. Іллі) і 8 листопада (в день св. архістратига Михаїла) за старим стилем⁵. Через пропуски в тексті не зовсім зрозумілий перебіг справи, але видно, що після короткого тюремного ув'язнення Василя звільнили, врахувавши його каяття; те, що він вперше вчинив злочин, був п'яний (тоді це вважалося пом'якшувальною обставиною) і те, що потерпілий пробачив його. У четвертому документі 1685 р. записана угода між козелецьким бурмістром Юрієм Івановичем і козелецьким жителем Хомою Сулимою (№ 31), якою припинили конфлікт за землю. На його підставі можна продовжити каденцію козелецького сотника Гаврила Жили, яку досі визначали так: 1669–1676, 1682; городового отамана Михайла Івановича, яку досі обмежували 1697 р. Ім'я київського писаря Климентія Радича Завицького взагалі не зустрічається досі.

Далі йдуть вісім новин 1669 р. (№ 16–23). Ці новини (авізи, вістові листи тощо) виконували в Європі роль рукописних газет і були більш розповсюдженими, ніж друковані.

² Див.: Джерела з історії Національно-визвольної війни 1648–1658 рр. / Упор. Ю. Мицик. Київ, 2013. Т. 2. С. 204–206, 208–209.

³ Gajecy G. The Cossak Administration of the Hetmanate. Cambridge, 1978. V. 1. С. 79; Кривошея В. Козацька старшина. Київ, 2010; Його ж. Українська козацька старшина. Київ, 2005. С. 83. Див. також: Кривошея В. Українська козацька старшина. Київ, 1997. Ч. 1. Тут і далі каденції старшин зв'язалися з цими найповнішими сучасними покажчиками.

⁴ Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх. Київ, 1992. С. 237.

⁵ Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. / Упор. В. Горобець. Київ, 1993. С. 295.

Оскільки їх створювали в тогочасній Речі Посполитій, то природно їхня головна увага була сконцентрована на тамтешніх подіях. Найперше нас цікавить Україна. Там є багато звісток про неї, однак про лівобічну Гетьманщину і зокрема про Сіверщину згадується рідко. Однак вони є, як згадки про лівобережних діячів або пов'язаних з лівобічною Гетьманщиною, то наводимо ці тексти. Тим більше, що вони датовані 1669 р. і дають уявлення про те, що знав про Україну читач (новини розповсюджували й перекладали в європейських державах). Так, уже в першій із них (№ 16) згадують гетьмана Дем'яна Многогрішного й посольство задніпрян до Дорошенка, «зичачи бути в єдності». У новині № 20 наводять цікаві подробиці про раду, на якій обрали полковника Михайла Ханенка наказним гетьманом (потім його оберуть повноправним гетьманом). Тоді кілька відхилили претензії на булаву Суховія, який, до речі, був родичем гетьмана Івана Брюховецького. Згадувалося також про скарги останнього. У новині № 22 ідеться про прийняття гетьманом Петром Дорошенком турецького протекторату, внаслідок чого «Суховій, Ханенко, молодий Хмельниченко і Сірко на Задніпрю хочуть збирати військо на ім'я короля й. мості ... чинити опір турку».

Згадані новини доповнюються ще чотирма 1672 і 1677 рр. (№ 24, 25, 28 29) та двома листами-реляціями 1672 р. В одній із останніх (№ 27) говориться, що наказним гетьманом у 1677 р. був переяславський полковник і генеральний осавул Іван Лисенко. Про те, що він був наказним гетьманом, довідуємося поки що лише з цього джерела. Є ще дві новини 1693 і 1694 рр. (№ 32, 33). У них згадано гетьмана Івана Мазепу, котрий мав очолити азово-дніпровський похід, та полковника Семена Палія, який здійснив вдалий наскок на Очаків. У першій новині є важлива згадка про небажання козаків йти в похід проти Кримського ханства, бо вони втрачали потенційного союзника. Легко зрозуміти, що під згадуваним у новині невідомим супротивником козаків малася на увазі Московська держава. Тут треба пояснити ще одну звістку. Коли пунктом збору всього козацького війська вказана Самара («під Самарою»), то це явно не р. Самара, а центр Самарської паланки – м. Самара (Самарь). У другій новині описують дії Палія та полковника Самуся. Пишуть про ханського гетьмана козаків Стеця, про якого немає згадок в інших джерелах. До речі, оригінал цієї новини не зберігся, бо він походив із рукопису бібліотеки Залуських. Це зібрання, яке зберігалось в АГАД (Архів головний актів давніх) у Варшаві, майже повністю загинуло під час війни у 1944 р.

Документи XVIII ст. відкриваються двома, які були створені в Новгород-Сіверському. Згідно першого документа (№ 34) частина монастирських земель передавалась від попереднього орендаря козака Семена Раздобари, зятя Микити Войнова, о. Федору. Цей документ пов'язаний з універсалом 1702 р. архімандрита Спаського монастиря Никона, в якому вказувалися обов'язки Раздобари⁶. Другий документ (№ 35) – лист до Антонія Стаховського, котрий був тоді архімандритом Спаського монастиря. Тут окреслювалися кордони цієї «отчини», причому стверджується, що її орендували ще батько й дід Микити Войнова. Згадуються села Араповичі та Дробишів, які нині входять до складу Новгород-Сіверського р-ну.

Далі за хронологією йдуть унікальні листи сподвижника гетьмана І. Мазепи, прилуцького полковника Дмитра Горленка, причому ті, що були написані після поразки антимосковського повстання⁷. Першим із них є лист Горленка до великого коронного підкоморія Речі Посполитої. Тут є певна неясність, бо листа адресовано якомусь Римському. Між тим посаду підкоморія у 1702–1726 рр. обіймав Єжі Домінік Любомирський. Можливо, помилки припустився Горленко, що мало вірогідно, або копіїст. Цей лист (№ 37) стосується підготовки до військового походу на Правобережну Україну, який відбувся у вересні 1713 р. Характерно, що Горленко підписався як полковник, «який є на місці ясновельможного й. мості п. гетьмана». У наступному листі (жовтень 1713 р), адресованому регіментарю Марціну Калиновському, Горленко підписався уже як «наказний гетьман Війська Запорозького». Справді, після смерті Мазепи Горленко був реальним претендентом на гетьманську булаву. Але через протидію Карла XII його кандидатура була відхилена. Однак, як бачимо, він залишався одним із чільних вождів мазепинців. У цьому листі йшлося в основному про недопущення конфліктів між українським та польським військами. У 1714 р. Горленко розчаровується в орієнтації на Османську імперію, шукає притулку в Речі Посполитій і водночас просить поклопотатися перед Петром I щодо повернення в Гетьманщину. Це питання було вирішено, але Горленко був засланий царською владою на 15 років.

⁶ Див.: Щербак В. Сіверщина гетьманських часів. Київ, 2020. Т. 2: Перша чверть XVIII ст. С. 15.

⁷ Основні факти стосовно Горленка викладені в монографії: Павленко С. Оточення гетьмана І. Мазепи: соратники та прибічники. Київ, 2004. С. 43–47.

Ще один цінний лист (№ 40) було написано кошовим отаманом у 1703–1706, 1707–1709, 1710–1713, 1728 рр. Костем Гордієнком. Оскільки він підписався як «полковник і стражник хана», то це теоретично могло статися лише протягом 1714–1728 та 1729–1733 рр. (у 1733 р. Гордієнко помер). На наш погляд, це сталося між 1714–1729 рр. Листа написано українською, копіст або скопіював його, або передав текст латиницею. Тут ідеться про крадіжку коней у Самсон-мурзи людьми польського губернатора. Один із злодіїв був схоплений і вказав на своїх спілників. Гордієнко просив повернути коней або надати грошову компенсацію заради спокою на кордоні. Згадані тут Серебря, Яруга та Черемошне – це села відповідно в сучасному Могилів-Подільському та Вінницькому р-нах Вінницької обл. Лист важливий ще й тому, що на сьогодні відомий лише одне послання Гордієнка.

Наприкінці цієї публікації наводимо три документа 20-х рр. XVIII ст. Першим із них (№ 41) є купча 1723 р., укладена в Новгород-Сіверському. Козак Шавдибин, житель с. Гнатівки (нині – село Новгород-Сіверського р-ну), продав свою землю козаку Кортеленку, жителю с. Стахорщина (нині це село у складі Новгород-Сіверського р-ну). Згадується р. Лоска, яка протікає територією Новгород-Сіверщини. Купча підписана Іваном Андрієвичем, отаманом городовим і сотником наказним новгородським. Це І.А. Судієнко, який був городовим отаманом у 1714–1722, 1724–1725 рр., наказним новгород-сіверським сотником у 1724 р. Отже, його каденцію на обох посадах можна продовжити на один рік. Документ 1724 р. (№ 42) містить скаргу ігумені макошинського Свято-Покровського монастиря Інокентії на несправедливе стягнення чернігівськими зборщиками податків прибутку з монастирських млинів у селах Феськівці та Величківці, які нині перебувають у складі Корюківського р-ну. Врешті, останній документ (№ 43) – це розписка селян-бортників С. Мізин (суч. Коропівський р-н), які зобов'язалися давати плату монастирю.

Насамкінець зазначимо, що підписи-автографи в документах підкреслені нами, а слова, які не вдалося прочитати – знаком (...)*. Квадратними дужками позначені пропуски в тексті через якісь дефекти (обірвана частина тексту тощо) або відновлені по смислу слова. Датування, переважно подане кириличними літерами, переводимо арабськими цифрами. Публікація текстів здійснюється за правилами Я.І. Дзири (дещо скоригованими)⁸.

Сподіваємося, ці джерела будуть цікавими і краєзнавцям, оскільки додатково висвітлюють історію населених пунктів Сіверщини, соціально-економічну, церковну й культурну історію краю.

* * *

№ 1

1648, червень. – Уривок із твору «Коротка оповідь про діяння князя Вишневецького ... проти запорозьких козаків у 1648 р.»

«[...] Якийсь час князь бив повстанців, палив містечка і села [...]. Не меншу старанність проявив він у тому, щоб вивести з Сіверщини у безпечні місця і врятувати від розлученої черні людей польської нації, католицького віросповідання та шляхетського звання, проти яких і було спрямовано цей заколот [...]. Коли ж Вишневецький дістався Любеча, то хоча й знав, що на тому боці все охоплено повстанням, але все ж таки перевів через Дніпро обоз, військо та юрбу цивільних, при цьому не втратив жодної людини [...]».

(«*Ducis in Wisniewiec et Lubnie ... contra cosacos Zaporovios a. 1648*»). Переклад з латини М. Мешкового).

№ 2

1649, квітня 8 (березня 29). – Біла Церква. – Лист Богдана Хмельницького до князя Януша Радзівілла.

«[...] Тоді приїхали двоє товариства з хоругви пана Павші, один пан Мисловський, котрий із листом князя й. мості [Януша Радзівілла] їздив до Хмельницького. Він віддав насамперед князю й. мості листа такого змісту:

"Яснеосвічений милостивий князю Радзівілле, наш вельми милостивий пане і добродію!

Зрозумівши люб'язну щирість в. кн. мості, мого милостивого пана, з листа і з посланця, ми вельми втішені, що в. кн. м. ласково до нас ставишся. За це вельми дякуємо. Маєш військо, але не задумуєш війни. Ми теж нашим полкам заборонили вступати в кордони Князівства Литовського і давати привід до війни. Однак, якщо хтось буде на нас наступати, мусимо своїх голів боронити. Однак не думаємо [щоб так було] і дуже довіряємо милостивій ласці в. кн. мості, що не будеш на нас наступати. Милості в. кн. мості зичачи і поважаючи щирість в. кн. мості, віддаємо в цей час послуги наші і себе самого якнайстаранніше.

Дано з Білої Церкви.

⁸ Дзира Я. Вступ. *Літопис Самовидця*. Київ, 1971. С. 39–42.

Примітка: Сам в. кн. м. зволиш добре знати, що ми як раніше, так і зараз не бажаємо ніякої війни».

(Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. Część 1: Diariusz kancelaryjny 1649–1653. С. 620).

№ 3

1649, липня 13. – Табір литовського війська. – «Новина».

«Із литовського табору

13 липня до кн. й. м. принесли ці новини з-під Тишович, ще головна битва наших 7 липня була за Речицею в Литві. Наші війська між болотами над рікою Припяттю, й. м. п. Тизенгауз із піхотою, драгунами, пікінерами (?) з ротмістром п. Теофілом Раецьким і з й. м. п. Ропом розірвали п'ятнадцять тисяч козаків; п. Роп забитий і багато його німців полягло, козаків дві тисячі на хоругву п. Раецького напали (?), з котрими билися потужно і вже німці наосліп (?) їх били, кололи, копитами (?) били і багато їх потопили. Із рейтарів загинув ротмістр п. Гротус, однак його хоругва добре помагала. Тоді загинуло 8000 козаків, решта понад десять тисяч укріпилася в лісі і наші їх обложили. Сильний голод у таборі, що коні (...)*».

(БПАН ВР. № 2254. Арк. 190. Оригінал).

№ 4

1651, не раніше березня 12. – Київ. – Уривок із новини.

«[...] Писав Хмельницький лист до отця митрополита [Сильвестра Косова], переконуючи в мирі, бо не він причина [його порушення], але вже татар затягнув. Тепер важча справа, однак якщо заспокояться і схочуть миру, а він хоче його, але ж татарам треба винагороди, бо вони не вийдуть із землі з порожніми руками. І це він додає, що хан уже мав виступити. Старшина схильна до миру, а чернь прагне війни [...]».

(Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. Część 1: Diariusz kancelaryjny 1649–1653. С. 597).

№ 5

1651, не раніше 6 липня. – Табір литовського війська. – «Авізи».

«1651. Із рукопису несвізького архіву Радзівіллів.

Авізи з литовського табору.

6 липня до князя й. мость прийшов сухоходом із Бабич під Лоїв. Цієї ж ночі байдаками він переправив гармати на той бік. Й. м. пан стражник теж прийшов з-під Гомеля. Князь й. мость прийшовши, дав сигнал із трьох гармат. Тоді на це стрільняк неприятель (котрого було понад тисяча) обернувся до князя й. мості, не знаючи про пана стражника, котрий йшов із тилу. Тоді й. м. пан стражник із тилу напав на окопи, а князь й. м. із переду: поклали трупом неприятеля кількасот, інші повтікали до Небаби під Ріпки. Поки наші почали переправлятися, князь й. м. відправив по «язика», [щоб довідатися про] Подобайла, котрий перестеріг Небабу, що наші переправляються під Лоевом. Тоді Небаба прийшов до Лоева з дванадцятьма тисячами війська. Дав Господь Бог, що наші швидко прийшли до справи, одразу ж зійшлися з ними в битві. Ледве наші дали разів два залпи з рушниць і цим завдали неприятелю найбільше втрат. Він втратив чотири тисячі людей і на дві милі поля було вкриті трупами, був забитий і Небаба. З особливої Божої ласки у наших загинув тільки один товариш, пан Хжановський з-під хоругви й. мості пана Цехановського, мстиславського мечника, і три паволки. А козаків було взято в полон вісімнадцять і їхнього військового писаря. Вислухавши їхні свідчення, князь й. м. наказав частину полонених порубати, а частину розстріляти, а Небабу наказав поховати. [...] сім тисяч золотих, цим його князь обдарував, а Небабу наказав поховати, насипавши велику могилу. У п'ятницю князь й. м. з-під Лоева рушив до Любеча, звідки козаки, не чекаючи ворога, втекли до Чернігова, залишивши тільки п'ятнадцять міщан, котрі піддалися князю й. мості. Залишивши в Любечі три тисячі піхоти, артилерію, яка була під Лоевом, наказав поставити в Любечі, і вісімсот піхотинців додав до артилерії.

Цього ж дня пан Корф з князем й. мостю Лаським і з піхотою мали увійти в табір.

Князь й. мость, взявши з собою провіанту на чотири дні, рушив до Чернігова, що у чотирьох милях від Любеча. Господи Боже, допоможи нам.

Із табору послодого рушення до пана Вежбицького і до його дружини.

З Божої милості під Кричевом забито тисячу козаків, у котрих забрано чимало гаківниць, порогу, провіанту. Решту загнали за ріку Сож і туди наші пішли за ними. Господи Боже, допоможи їм».

(БЧ. ВР. № 151 IV. С. 399–401. Копія кінця XVIII ст.).

№ 6

1651, липня 7. – «Із литовського табору». – Лист невідомого шляхича до невідомого.

«Із литовського табору 7 липня 1651.

Полковника Небабу розгромлено так: (литовський) стражник пан Мирський, переправившись на той бік Дніпра, застав залого з 300 кінних козаків, котрих вирубав і мало хто з них втік. Ці втікачі дали знати Небабі, що прийшли ляхи на те місце, де була залога, але небагато ляхів. Небаба, прагнучи розгромити пана Мирського, вирушив зі своїм 15-тисячним військом з-під Чернігова. Коли Небаба зі своїм військом прийшов туди, а не знаючи про князя його мость, який переправляється з військом через Дніпро у червні милі від місця, де став пан Мирський, то там же вдарив і почав бій з п. Мирським. А князь й. м., зайшовши з боку, вдарив на Небабу, хоча з князем тільки одна частина війська переправилася. Навіть не дійшло до стрільняни, одразу оточивши це гуль'яйство, князь ви-

рубав його доценту і не знаю, чи хоч кілька з них втекло. Сам Небаба, відчуваючи на собі тягар, почав був пішо втікати, але йому добре докучав товариш з-під хоругви пана мозирського старости. Там же довго боронився Небаба від цього товариша; вони рубалися між собою, і цей товариш вправ із коня, не можучи конем атакувати Небабу. Але тоді інший товариш прийшов йому на допомогу; вже відмовилися від наміру взяти його живцем, бо Небаба ніяк не давався, а коли його вразили в праву руку, то він лівою боронився, аж його на полі битви було вбито. Після цієї щасливої грашки, котра сталася 6 числа, на другий день до свого козацького війська прийшли вози з борошном, не знаючи про поразку своїх. При цих возах було 200 піших козаків із самопалами, які йшли до свого війська. Їх оточило наше військо і всіх взяли живцем. В'язні, котрих полонили в цій битві, сказали, що їх було в полку Небаби 20000, але він послав три тисячі під Кричев, котрі й Рославль взяли, а 2000 послав за провіантом, а сам Небаба мав 15000. Після цього в князя й. м. були чернігівські міщани, піддаючись, щоб лише їх самих і їхніх дітей не було страчено. Що стосується ще кількох тисяч парубків, котрі зараз почали збиратися до Небаби, їх повинні були видати князю й. мості. Ця битва сталася у 5 милях від Чернігова, а сам князь, як каже татарин, шов із частиною війська під Любеч, а частину послав під Чернігів».

(ДА у Кракові. Ф. «Зібрання Піноці». № 363. Арк. 578 зв.–579. Тогочасна копія).

№ 7

1651, липня 9. – Табір литовського війська. – Лист гомельського підстарости Яна Францішка Хлевінського до батька.

«1651 дня 9 липня. Із рукопису несвізького архіву Радзівіллів.

Копія листа пана гомельського підстарости до його батька.

Із Божої ласки з-під Лосева добре з окопів, звідки боронили переправу через Дніпро, вибили і я опанував переправу. Небаба, прагнучи помститися князю й. м. за поразку своїх понад десять тисяч, зі свого табору з-під Ріпок напав на полк й. м. пана Мирського, але з Божої ласки його було добре потріпано і він сам був забитий на полі бою. Копію листа й. м. пана Мирського, стражника Велико-го князівства Литовського, написаного до мене, послаю в. м. Відомість про Кричев, дай Боже, по-чуту щось добре. За цим мій поклін і т. ін.

У Гомелі дня дев'ятого липня року тисяча шістсот п'ятьдесят першого.

Ян Францішек Хлевінський, гомельський підстароста».

(БЧ ВР. № 151 IV. С. 211. Копія кінця XVIII ст.).

№ 8

1651, липня 16. – Табір литовського війська під Лосевом. – Лист невідомого до невідомого.

«1651 року дня 16 липня.

Лист з-під Лосева написаний із литовського табору.

Відправлено литовського стражника пана Мирського з трьома тисячами війська кінноти для оволодіння переправи на Дніпрі під Лосевом і наказано йому переправлятися через ріку Сож під Лосевом, щоб запобігти діям неприятеля. Сам князь й. мость пан гетьман із військом і артилерією йдучи суходолом, частину піхоти з кількома гарматами послав водою на байдаках для більшої розпорошеності неприятеля. Ця битва, з Божої ласки, щасливо розгорталася, бо князь й. мость в умовлену годину і той же день став із військом на березі Дніпра і подав сигнал із гармат пану стражнику, який стояв поблизу неприятельського табору. На цей сигнал із гармат пану Мирському на нього напав неприятель, а тим часом пан стражник напав на табір і оволодів ним. Більша частина сил неприятеля загинула, а частина втекла в ліси й неприступні болота. Нашим людям нема й найменшої шкоди. Опанувавши переправу, й. мость пан гетьман тут же зі своїм військом почав переправлятися. Кінноті він наказав якнайшвидше переправлятися, нагадавши всім про обережність, щоб неприятель, який знаходився тільки в п'яти милях, не дав відомості своїй підмозі та втраченого укріплення не захотів відбивати. Так і сталося, бо тільки-но одна хоругва кінноти переправилася, зразу ж чернігівський полковник Небаба з ніжинським полковником Литвинчиком [...], але наших, працюю і переправою змучених не застав, а натрапив на готових до бою, бо тут же хоругви кінноти рішуче вдарили на неприятеля і так його змішали, що він одразу мусив утікати. Вбитих було кілька тисяч і між ними сам Небаба, полковник чернігівський, лишився на полі бою. Взяли в полон чимало в'язнів, сотників та інших козаків, як із Чернігівського, так і з Ніжинського полків, і 13 їхніх прапорів. Тепер кіннотою вози переправивши, ми йдемо на неприятельський табір, в якому залишилось мало недобитків із артилерією. Конфесати в'язнів згоджуються, що вони до міста якогось підуть і закриються, але ми і там їх знайдемо».

(БЧ ВР. № 151 IV. С. 241. Копія кінця XVIII ст.).

№ 9

Не раніше 28.09.1651 р. – Лист чернігівського полковника Стефана Подобайла до хорунжича литовського.

«1651. Eks ms. arch. Rad. Nieśw.

Kopia listu Stefana Podobajła, pułkownika czernichowskiego do chorążycza litewskiego.

Stefan Podobajło, pułkownik czernichowski, jego królewskiej (m.) zaporozki, i wszystkiego Siewierza, na ten czas na założcie kraju Siewierskiego.

Doszedł list od w. m. ci do miasta Siedniewa do mieszczan i wszystkiej włości swojej, o tym liście i do mnie, pułkownika, do Czernichowa znać дано. Którego zaś listu czytając, nie chciałem tego zaniechać, że-бym nienawdził dobrego zdrowia w. m. ci przez te moje pisanie a iż mi się podała słuszna okazyja w tamte

краје васзе, przez które писане wrzod żałuje przypadku twojego od Pana Boga naznaczonego po miłej małżonce twojej i przy tym niepomął dziwiąję się zamysłu twemu tak bardzo skwapliwemu, że do zniesienia traktatów sejmowych, ważysz się tak prędko sług swoich na urząd nasytać i sam w krótkim czasie być obiecujesz. Ja też w. mci życząc z przyjaźni mojej nie bądź szeroce albo skwapliwy, bo j. mci pan hetman nasz ma od króla j. mci, pana naszego miłościwego, że lubo w. mci i panowie na majetności poddanych swoich najedząc, ale osobna aby kozakom towarzystwu mojemu od was żadnej krzywdy i przenagabania najmniejszego nie było, w czym (...) * przecie ubiespieczając w. mci. maje (...) * poddanych swoich dla odzowu (?) na czas i dzień tak skromnie dworem swoim, jednak że to tylko nie instygując na nas nie chorągiewami, ani z bębнами, ani we stu koni ludzi, albo we dwu set, to już i ja nie ślubuję, aby w przemieszkanui w takim witanui nie była prędka rozprawa, w której będziesz nie (?) w. mci. kajał, a ja i w. mci., mając dzieci roznych żałować, nie pospiem. Jednakże w. mci. będąc jako pan i sławny monarcha tedy względem na mię sługę z ramienia j. mci pana hetmana i wszystkiego Wojska Zaporowskiego, której ja byłem murem i zasłoną dzierzaw i włości twojej Siedniewskiej, zaczyn nie przysyła[] drugi raz do mnie posłańców swoich tak długo bez podatku mnie, przyjacielowi i słudze swemu, pospołu z towarzystwem moim, choć nie od wielika na sotim złotych albo na drugim albo choć i na desiątek, tak rozumiem, że nie byłoby to za toboju zawždy, chyba przed toboju. Zatym z powolnymi posługami memi pilno oddaję pospołu z moim towarzystwem, pilno czołem bije.

Stefan Pobodaјo, pułkownik czernichowski, Wojska jego królewskiej mci. Zaporozkiego».
(БЧ ВР. № 151 IV. С. 409–410. Копія кінця XVIII ст.).

1651. Із рукопису несвізького архіву Радзівіллів.

Копія листа чернігівського полковника Стефана Подобайла до хорунжича литовського.

Стефан Подобайло, чернігівський полковник його королівської (мості) запорозький і всього Сівера, у цей час на залозі Сіверського краю.

Дійшов лист від в. мості до міста Седнева, до міщан і всієї своєї волості. Про цей лист і мені, полковнику, до Чернігова було дано знати. Читаючи цього листа, не хотів занедбати того, щоб не побажати доброго здоров'я в. мості цим моїм посланням. Оскільки трапилася мені слухна okazia в ті ваші краї, цим листом я насамперед співчуваю твоєму нещастю, яке сталося з волі Господа Бога, смерті твоєї милої дружини. Я непомалу дивуюся твоєму дуже поспішному (?) задуму, що до закінчення сеймових переговорів, важишся так спішно посилати своїх слуг на уряд і сам невдовзі обіцяєш прибути. Я в. мості зичу з своєї приязні: не будь такий поспішний, бо й. мость наш пан гетьман має таке від короля й. мості, нашого милостивого пана, що хоч в. мость і панове найдждають на маєтності своїх підданих, але зокрема, щоб від вас козакам, моему товариству, не було жодної кривди і найменшого насильства, у чому [...] убезпечуючись в. м. маю (...) * своїх підданих для (...) * на час і день так скромно своїм двором. Однак тільки не провокуючи нас ні хоругвами, ні барабанами, ні сотнею або двома сотнями кінноти, вже і я цього хочу (?), щоб у замешканні з таким вітанням не була швидка розправа, за яку будеш в. мость каятися. А я і в. м., маючи різних дітей жаліти, не встигну. Однак в. м. будучи як пан і славний монарх, візьми до уваги, що я є слугою з волі й. мості пана гетьмана і всього мого товариства Війська Запорозького, котрому я був муром і заслоною держав і твоєї Седнівської волості, отже вдруге не присилай до мене своїх посланців без податку мені, своєму приятелю й слuzі, разом із моїм товариством, хоч невеликого в сотню-другу золотих або хоч десяток. Так думаю, що не було б це завжди за тобою, хіба що перед тобою. За цим із моїми покірними послугами старанно віддаюся разом із моїм товариством, пильно б'ю чолом.

Стефана Подобайло, чернігівський полковник Війська його королівської мості Запорозького».

№ 10

1654, лотога 17 (6). – Кролевець. – Купча.

«Мы, Хведор Попович, сотник Войска его царского величества Запорозкого кролевецкий, а Ярема Попович, отаман городовой, а Тихон Адаменко, войт, Сава Кушнір, и Иван Калачьник, бурмистрове того міста кролевецкого, відомо чиним и сознаваем сим писанем нашим кому бы о том відать належало теперешнего часу и напотом будучи, иж с порадою нашею и за одностайным всіх так козаков товариства нашего Войска Запорозкого его царского величества, яко мещанов зубополной громады, позволением позволимисмо пану Мискови Ивановичу Маковскому греблю занять и млын фундоват на річці Свидни тут же, в місті Кролевці, місце на то пристойне упатривши, своим коштом и накладом власным, котрому абы вже ниho инший от мелников губолцов, приежджих обчих, жадной перепоны, перешкоды и переказы абы не было. А то под закладом на таковых выны на старших наших его мїсти пана полковника коп тридцет гр[о]ш[ей] личбы литовское, а на сотника, хто бы на тот час был, коп десят, а на вряд місцкий так же коп десят. Що для ліпшої віри и певности сее писане наше оному вышпомененому Мискови Ивановичу с подписом рук наших и с притисненем печати міської выдано.

Писан в Кролевцу мСїя февраля 6 дня року 1654.

Хведор Попович, сотник его цар[ского] величества Войска Запорозкого кролевецкий, вышменованны m[anu] s[criptio].

А повинен на него тот млин з зовсім ити пожитком до сїтого пророка Илї в року 1654 волост кролевецкая повинна быти послушными до (...) * травованя (?) гребли тоей.

Роман Рекушка зсланий от его мс. пана полковника нежинского и всего Сівера».

(ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 50661. Оригінал завірений печаткою).

№ 11

1654, жовтня 18. – Конфесати полонених повстанців.

«1651. Из рукопису несьвізького архіву Радзівілів.

Конфесата козаків приведених із-за Березини 18 жовтня, яких взяли в Милятичах, державі й. мості пана польного писаря.

Лаврін Шило, перебуває у війську з початку козацької війни, тепер був у піхоті Ніжинського полку, котрим командує Кобиляцький. Цей вийшов із табору (...)* з тридцятьма чоловік під командою якогось Васька, висланого для здобичі 3-го жовтня.

Запитаний про кількість війська. Сказав, що під Причовим (?) сорок тисяч, а над ними гетьман Золотаренко, котрий кілька тижнів тому вирушив із тисячею кінних до царя під Смоленськ і ще не повернувся. На його місці стоїть Тиміш, його рідний брат.

Їх війська зовсім не (...)* від Хмельницького, немає жодної відомості й про згоду з нашими немає вісті (?). Про наше військо нічого не знають, не знають і про московське і в таборі нема жодного москаля, хіба що чата з чатою зйдуться і то нічого собі не чинять. Московити начебто мають повернутися до Смоленська, а в Могилеві стоїть тільки їхній гарнізон, а Поклонський зі своєю дружиною з Могилева за брамою. Стали (козаки) під Биховом у трьох місцях, тобто з моголевського шляху, стоїть полк Тимоша Золотаренка, брата того [Івана], і Подобайлів, а на місці Подобайла тепер Іван Попович.

Другий табір від шляху від Нового Бихова, де стоїть Васько зі своїм Стародубським полком, і полк Забіли, котрого й досі від царя нема, бо як кажуть, цар заслав його на Сибір.

Третій табір із майже трьома тисячами ніжинської піхоти Кобиляцького став на оболоні над Дніпром.

У Гомелі забрана старшина і челядь вільно ходять і разом із козаками вже у всьому підтримують (?), а особливо піхота пана Гедройця і пахолки татарської хоругви Оболенича, ці разом стоять табором із полками Золотаренка, жоден із них не передався до валу і взагалі з козаками ходять на чату. З міста бувають вилазки, де й тепер другого жовтня під час селянських рад напали на козацький шанець, який був поблизу, тих козаків вигнали, через що вони мусили відступати до табору, і вже ці покинули шанець, а в таборі була велика тривога. Інші кінно й пішо напали на нижню браму, на підмлинський шанець, і там вирубали двадцять козаків, і три гарматки взяли, а на плечах решти аж напали на табір Кобилянського, в котрому було три тисячі піхоти, котрі з табору вибігши, одні вплав пустилися через Дніпро і багато з них потім втекло (?), а інші втекли до табору Золотаренка; а наші, пограбувавши табір, спалили його й без втрат увійшли до міста, відтак стали вільними вода й оболонь, бо там, поблизу брами, пасуть бидло й коні; з міста, коли хочуть, беруть “язиків” до валу, а від них ще жодного не взяли, врешті їм і вихилитися важко на оболоні, бо їх досягають із яничарок і гаківниць, а козаки з гармат не можуть стріляти, бо їх близько з валу не допускають.

Другий полонений, Грицько Влосович, з дев'ятьма з полку Золотаренка з сотні Березинської вийшов з-під Бихова четвертого жовтня з іншим вождем (?) також для здобичі.

У Васька під Биховом не більше двадцяти тисяч і то переважно моллоху.

Золотаренко ще не повернувся від царя.

Про Москву. Вважай половина московського війська пішла під Шклов, а інша половина – до Смоленська. Шклов потужно борониться.

Забрана у Гомелі старшина послана до царя, а ця земська залишається при полковнику; угорська піхота між десятки роздають (?), а німецька й пахолки стоять разом, нічого в них не відібрали, разом виходять (на вилазки?) і взагалі разом із ними в повазі (?).

Скрізь по селах мають залоги, а за Березину їм не наказують ходити, із навколишніх волостей до них мало хто приходить, хіба що з Нового Бихова, решта їх покозачилася.

У Сіверщині немає жодної залоги, але взагалі всіх вигнано сюди, під Бихів.

Борисівський міщанин Карпович, котрий був у московитів шість тижнів, повідав: уже мені довіряли і вважали мене калацесом (!).

Наш цар відправив (у похід) різного війська двадцять тисяч. Вісім тисяч піхоти, а до того німців, татар, черемисів і московитів, щоб ішли до самого Мінська. Мали дванадцять гармат, ще чотирнадцять гармат тягло по чотирнадцять коней, а інші – по парі коней. А коли на Бобрі схопили селянина й мучили його, тоді цей селянин сказав, що тепер прийшло з Корони двадцять тисяч свіжого війська. Московити були у великій тривозі, казали, що цар посилає нас на смерть. Передня сторожа, чотири хоругви, була вже у Лошиці, що в трьох милях від Борисова, але потім прийшла пошта від царя, щоб вони якнайшвидше поверталися під Смоленськ і [було прийнято] з великою радістю. Спаливши Сосницю (!), з шумом повернулися. Каже, що в цей час я втік.

Вітебськ досі потужно борониться».

(БЧ ВР. № 145. С. 419–424. Копія кінця XVIII ст.).

№ 12

1662, серпня 4 (липня 25). – Чернігів. – Лист чернігівського полковника**Іоанника Силича до полковника Дениса Мурашка.**

«Мні велце ласкавий мости пне полковнику, а мой велце ласкавий пне и прьятелю.

БґґВсемогущий до тых часов досвідчаючи в терпливости страпеных, а праве в сим краю бідных, хрестиян розным наведежем, а звлаща войсками потужными непрятельскими так лядзкими козацкими, яко и бисурманя, перепущал на нас всех, а то не за що иншоє, тылко за грехи нашы. А же тепер умилосердивъшыся за віру цілую Малой Росіи сумненем праведному гсдрю, его црскому прсвітлому величеству, попрыскажоною, подал способ за поводом его ж црского прес[вітлого] величества, а не мній теж щастем. Княз его м. Ромадановський по указу з войском его црского прес[вітлого] ве-

л[ичества] ратными и полками задніпрскими зойшовъшыся, неприятелеви, который на сем боку Дніпра стоял с потужным войском, хотячы народ православный хрестиянский до остатней згубы звести. А именно: Хмельницкий з войском своим тогочасным козаками, ляхами и ордою под Переяславом застаючи, мыслил, абы внивеч вес край обернут, поднявъши пыху и помпу и дуфаячи в своей потузі, не паметал на Шереметовъщину, же невинне людей выдал бисурмяном в вичною [...] поручаен. Которая за помощіо Всесилнаго Бѣга молит[вами, предс]тательством Прсвятое Бѣи и всих с[в]ятых[их] нагородилася так пѣну Хмельницкому, ляхом, яко теж и та[таром], во трое и заледво которым не знаю, если и умюючи наго Дніпр переплыл, стративъши вшелякие аппаремонта войсковые, о чом так розумію, же юж в. мс. (?) до сих час о том свѣдом и по знесенію войск всих задніпрских козацких лядзких и татарских городаы вси задніпрские по прежнему за войском князя Ромадановского з войсками ратными за Дніпр послолу з его мѣсто пѣном гетманом и всими полками паметаючи свою прысягу и вірное обіщание перед святым Евангелием под протекцію его цѣрского прес[в]итлого вел[и]чества при князю его мѣсти Ромадановском его мл. пѣну гетману попрысягли, що тедеы в. мѣсти, моему мѣстивому пѣну и прыятелю, по достатку не могу ознаймоват. Ежелъ бы не хотіл в том повѣрыт, можеш сам кому росказат, довідатся, е[же]ль(?) хотячы любов и згуду з в. мѣсто мѣти, с прыязни моей ражу и напомнимаю прыятелско в. мѣсти, абыс по прежнему своему обещанию и прысязе нахилилс ку Войску Запорозкому под протекцію его цѣрского прес[в]итлого вел[и]чества, у которого ласку через мене и повагу [л]іпшюю и надатки маетностей больших одержат можеш. А я в том субмитуюся в. мѣсти, в чом можеш мні повѣрыт чале. В небытности те моей в. мѣст. трыбом своим якос звыкл войною на нас ходит, бо то взаемна латина, который в руках в. мсти на тот час зостае через людей в. мсти пойманый, до вязеня и з ыншыми козаками, если бы жив пр[...] в. мсти, абыс оного заховал здорово. За которого обминувши [...]ю дат люб ксендза плебана [...] пна под[...]о, теж и с товариства в. мѣсти, якие ест в нас [...] зем[...]. В том воля в. мѣсти буде, хоч за которого назначавшы и выпустит. А я Бѣгу моему офирую, же разом вызволит кажу, на з[нак(?)] теж доброй прыязни з в. мѣсти з сим писанем полку в. мѣсти гомелца од[пус]тит кажу.

Прошу пилно и на все охыдаю на прудкий респонс од в. мѣсти, моего мл. пна и прыятеля, которо на тот час звыклой ласці и прыязни себе самого пилно залечаю.

З Чернигова юня 25 року 1662-го.

В. мѣсти, моему мс. пѣну, всего добра чале зычливый прыятел и служит черниговский, рукою.

О вязнях в. мѣсти которые в нас ест, тот посланец скажет».

Адреса: «Моему вел[и]це милости]вому пѣну и милому прыятелеви [его] мл. пну Дионисию Мурашці, полковникови ег кр. мл., в Гомлю застаючому, отдат пилно».

(БЧ ВР. № 411. С. 145–147. Оригінал).

№ 13

1663, грудня 6. – Остер. – Уривок з анонімого вістового листа.

«[...] З Остра вночі втекли москвити. [...] Остерський полк також піддався (королю). Брюховецький не може зібрати своїх козаків [...]. К. й. м. вчора повернувся з Козельця до Остра на відпочинок до свят, військo поставлене всюди на хліб панів гетьманів литовських. Послано на нараду до Остра [...]».

(БЯ ВР. № 1873 I. С. 903).

№ 14

1667, листопада 11 (1). – Козелець. – Розгляд кримінальної справи.

«Року 1667 мѣця ноемра 1 дня.

Перед нами, Васи́лием Коробкою, бурмистром рочным и на місцу пана Александра Ивановича Долинского, войта козелского, будучим, Дацком Мирополцем, райцою, Гришком Науменком, лавником, и при бытности пана писара полкового Петра Домонтовича, пана Павла Климовича, сотника козелского, Матвія Васкевича, атамана городского. Перед зуполним урядом ставши персоналітер Михайло Пустогвар, козак сотні Козельской, мешанин козелский, чинил оповед и жалобу чинил против Трофима Переварухи, тож обивателя козелского, о то и в той способ:

Иж кѣды згинул конь поводов в полі, которого он сам зараз, не шукаючи ани шукати пославши, челядника своего Юрка, который ему служил с полтора року, иж коня не стерег, казал без(...) мордовати, бити. А он, челядник, яко легкомыслный и на здоровю недосугий мордорства и бой над собою выдючи, тим конем помовил помененного Трофима Переваруху, поведаючи и доводячи якобы Трохим Переварух оного челядника намовивши и о переводні якой (...) *тиса того коня, где колвек продавши (...) * с тим челядником (...) * обецовал же де (...) * оный Михайло Пустогвар змышленое увече челядника своего не уваживши, ораз стал о позване до пана сотника и до пана атамана и повьсть челядника своего также в судовні дал записати. И так з обжалованя вишвспомненного Михайлова Пустогварова и с повести того Юрка, челядника, Трофим Переваруха, през дней килко в судовні вязеня утерпівши, ставши потим в ратушу пред врядом зобуполным до того ся не знал и змовы (?) с тим челядником якби не міл, а челядник мимо боязни Бжюу и право посполито на таких вделаное по двакрот тые же слова свої твердил и причину обжалованому до злодейства давал. Потим водлул звычайо уряд, не задаючи ему жадного страху и квостий пробованых килко з обовезком сумления, кды питали третим разом, иж он, Юрко, челядник Михайла Пустогвара, без примушеня, з доброе волі, с поволаня пререченого Трохима Переваруху уволнил, поведаючи: кды, мовит, пан мой и прыятел его, Луцик, немилосердне мене били, арканом за шию волочили, з остраху и бою Трофима Переваруху невинне поволалем. Суд прето нинешный зобополный, врозумевши справу, иж так тое было, же позванный был поволан невинне, поневаж на том(?) [челядни]ку и (...) * были шкодливые

битые, с того потвару Трохима Переваруху зоставуючи и заховуючи его при первой цноті, уволил. Которая справа для певности до книг ратушных ест записана».

(БПАН ВР. № 280. Арк. 30–30 зв. Оригінал).

№ 15

1667, листопада 10 (жовтня 31). – Козелець. – Розгляд кримінальної справи.

«Року 1667, мСца октября 31 дня.

Перед нами Александром Ивановичом, долинским войтом, Василем Григоровичом Коробкою, рочным бурмистром, Данилом Мирополцем, райцою, Григорием Науменком, лавником, и перед иными райцы и лавниками в ратушу козелском. Ставшы очевисто учтивый Иван Иванович, бывшый мещанин переяславский, а на сей час обывател козелский, ку записано до книг нынешних міс-ких козелских, сознана свое устное и добровольное учинил тым способом, иж що міли акцью оста-лие з скрині, якобы краденным способом вынятые гроши о золотых полтараста личбы лыт[овской] з сполным сусідом своим, Гаврилом Ненадком, и малжонкою его, Марєю Гавриловою Ненадковою, тож мещанин переяславскими, а теперешними козелскими, в чом помовил и доводил якобы тым грошом в небытности в дому на тот час самого Гаврила малжонка Маря Гаврилова міла быт причиною и якобы тые помененная Маря Гаврилова акторові (?) Ивану Ивановичу добровольне обещовала отдать. В которой справе за милстиною (?) тое шкоды в колконадцат вже недел, кгда запозвалися до уряду козелского; до того ся позваная Маря Гаврилова не признавала кгрошей повод стороні, яко-вый вернути не обещовала. Уряд прето слушных причин и доводу в той справе потребовати обом сторонам пустил на довод подвод. Яко ж тот Иван Иванович любо свідков (которые якобы чули, же гроши Гаврилова вернули) по собі становил однак жадных свиткові (?) причин и доводу слушного не было. И в том позваному Гаврилові Ненадку як малжонка его, тое шкоды не была причиною и он сам тыми грошми не користовал, присяга была наказана, якож он самофот (?) з малжонкою з выро-ку урядового терміну припало до присяги ся забырал и выконати был готов, леч за вложенем ся в то людей розных, которые их от заразы сумления отводили яко и за згодою актора Ивана Ивановича, который также о згубе своей от кого ся ему стала вомпечы и на позваного сумлене не наступуючы, тудеж своего не хотячи образыти, без присяги згодилися, то ест Гаврило Ненадко водлут узнаня людского поводу Ивану Ивановичу, грошей тридцат талярей поступил, отдал скучетне ся зыстыл. С чого его Иван Иванович за вчиненем собі досит сам, малжонка, діти и потомкове его вічними неот-зовными часы квитовали, свободного и волного вчинили, не зоставуючи до его малжонки его о тую умороную справу под важностю речи выш положене суммы и под нагороженем всіх шкод, накладов за кождим разом за тим походячих и голословне ошачованных помсты и приступу правного нігды у суду во всі вічные потомные часы. А так Гаврило Ненадко, иж без жадного доводу тилко не хотячи (...) * сумлект (?) шкоду нагрожати водлут уфал людми (?) (...) * однак ніякими мапулами (*паперами?* – Ю.М., І.Т.) по декрету иними ненагане при первой поцтивости зоставил. Которое тое Ивана Ивановича признане и вечистая квитация Гаврилу Ненадку для певности до книг ратушных ест за-писана».

(БПАН ВР. № 280. Арк. 31–31 зв. Оригінал).

№ 16

1669, квітня 28. – Меджибіж. – Новина.

«Із Меджибожа 26 червня 1669.

Із Чигирина й Умані є певна відомість, що Дорошенко наказав козакам збиратися трьома група-ми: одні полки під Криловим, там же і Задніпря, котрого [Дорошенка] досі слухають, якщо їх Мно-гогріший не примусить, з яким собі тужать. Задніпрянці послали до Дорошенка, бажаючи бути в єд-ності, а як це розуміти, важко сказати. Друга група під Вялорек (Wialorek) має збиратися, третя гру-па – під Брацлав до наказного гетьмана: Кальницький, Брацлавський, Гоголів, полки піхоти Сухо-вія, котрі були під Сірком. Орди перебувають на Синіх водах, а нещодавно вдарили під Уманню та іншими містами. Інші орди біля Казикермену, їхнього приходу чекають під Чигирином, бо й роз'їз-ди їхні бувають. На один великий роз'їзд напад у полі чигиринський полковник, захопив добрих "язиків", котрі визнали на допитах, що татари хочуть зрадити козаків, вирубати Запорожжя, як мали від одного бута пересторогу. Перед цим хотіли провести яничарів і угрунтуватися. Дорошенко ді-лить військо на три групи, щоб уникнути генеральної ради, котрої дуже хочуть, бо козаки прагнуть згоди з ордою, боячись перешкоди в польовій роботі. Дорошенко наказав прибути в Чигирин піхоті. Чигиринський полк постійно стоїть у самому Чигирині. Вчора прийшла відомість, що орди вдерли-ся в Україну, козацтво стривожене. Думаю, що нам боятися не треба, бо з козаками мають що робити, а все спонукає Суховія постійно посилати орди під неї [Україну]. Він і послів послав до Порти. Одні правлять, що запорожці прислали до Дорошенка, обіцяючи йому видати Суховія, якщо Дорос-шенкові буде потрібно такої їхньої зичливості. Задніпрянці теж мали прислати до Дорошенка, праг-нучи бути в єдності. Постійно питають: хто є нашим обраним паном вітчизни; говорять і про те, що ми не були на елекції. Але дасть Господь Бог на коронації будемо добиватися вольностей. Дорос-шенкові добре, що його підтримує Сірко. Ця тривога не була давня, але не така, про яку правив Го-голь, зазначаючи, що татари йшли до Польщі, але на них напали в Подністров'ї».

(БЧ ВР. № 2577. С. 90. Тогочасна копія).

№ 17

1669, липня 14. – Меджибіж. – Новина.

«Із Меджибожа 14 липня.

Орда в Україні грасує ціле літо, а тепер нурадин-султан із великими ордами став посеред України й різно спонукає козаків до підданства. Вже певно дійшло до того, що козаки вже склали присягу кримському хану і султанам як за часів Хмельницького, так і тепер. Турецький посол йде або вже мав прийти, щоб слухати присягу козаків турецькому султану».

(БЧ ВР. № 2577. С. 90. Тогочасна копія).

№ 18

1669, серпня 23. – Львів. – Новина.

«Зі Львова 23 серпня 1669.

Тут із Кам'янця, Меджибожа і з табору такі новини: після тривалих галасів із Дорошенком орда відступила з України, примушена до цього чи то калмиками чи то Запорожжям, котрі знову цього разу напали на Крим і заподіяли там чималої шкоди. Почувши це, орда відступила від Дорошенка. Котрого під Каневом із серденятами і з Сірком в окопі з 30 гарматками обложили. Цієї орди було 20 тисяч із Суховієм; вони хотіли неодмінно дістати Дорошенка штурмом. Для швидшого завоювання нурадин-султан, який був тоді при цій орді, нібито в підкріплення Підгаєцької угоди писав до білоцерківського коменданта, щоб той допоміг йому добути Дорошенка і додав 500 піхотинців із кількома гарматками. Але пан білоцерківський комендант, подякувавши насамперед за надання залози для охорони бидла і за винагородження шкод удвоє (?), котрі вчинили татари, відмовив нурадин-султану: гарнізону, котрий стоїть у місті, він не може вислати. Одночасно він послав хліб, пиво, сіль і так обидві сторони після взаємної присягнутої приязні один від другого убезпечені. Проте орда з Суховієм наступала на табір Дорошенка, котрому набридло тримати облогу і вийшов з окопу в поле з добре поставленою артилерією і з військом чисельністю близько 4 тисяч. Побачивши малу кількість людей, орда вдарила по ньому, прагнучи оточити. Але козаки, підпустивши їх на відстань пострілу з луку й ближче, вбили їх три тисячі з гармат та рушниць, інші ж пішли в розсип. Однак знову почали збиратися, але відомість про напад на Крим відтягнула їх. Про це все буде добра й детальна відомість. Котрий [білоцерківський староста?] із Зеленецьким, Гоголем, братом Дорошенка мав іти на переговори з Дорошенком. Дуже занепав дух Дорошенка. Скоро буде відомість, що з цього посольства буде».

(БЧ ВР. № 2577. С. 51–52. Тогочасна копія).

№ 19

1669, серпня 25. – Краснопілля. – Новина.

«Із Краснопілля 25 серпня 1669.

Із цих країв нема чого повідомити, хіба про те, що татари з України вийшли за наказом турецького султана. Але Господь Бог знає, чи не увійдуть знову восени або ще раніше, вже білгородським ордам і валаському та молдавському господарям було наказано готуватися, бо Україна цілком віддалася турку».

(БЧ ВР. № 2577. С. 53. Тогочасна копія).

№ 20

1669, серпня 28. – Тисьмениця. – Новина.

«Також із Тисьмениці 28 серпня 1669.

Тепер знову між козаками мішанина. Турецький посол, якого прислали прийняти присягу козаків на підданство Оттоманській Порті, зупинився в Цехинівці над Дністром, маючи при собі 400 душ супроводу. Котрому Молдовська земля в усьому кориться і вся молдовська охорона зі своїми каларашами стала над Дністром. Цей турецький посол приніс корогву, барабани та інші упоминки від Порти Дорошенку тому, що мав із ним раніше переговори і тепер хоче, щоб він був гетьманом. Посол послав до орди, щоб негайно вийшла з України, погрожуючи їм, що з білгородською ордою, молдаванами та валахами виступить проти них, громлячи їх як свавільних. Коли він послав до турецького султана, то одразу прийшов суворий наказ до орди, щоб вона вийшла з України. Дорошенко окопався між Россю та Росавою з серденятами й двома полками з артилерією, де йому орда з Суховієм не раді, коли він відіслав козакам частину військових інсигній, вони його з Суховієм зовсім не хотіли. Там Ханенко до Суховія й козаків звертався, навіщо Дорошенка мають стратити, бо маса людей загинула б, а захопити себе не далися б. Друге, що він ніскільки не винуватий, ліпше йому Ханенку здатися, а якщо б у чомусь був винуватий, нехай стане перед судом і якщо щось доведуть, не уникне покарання. Ханенко і це додав у своїй промові до Суховія, що й ти сам не можеш ні на що добре сподіватися, те саме й тебе від нас спіткає. Коли він це сказав, орда з козаками відмовились від штурму. Однак орда вже визнала Суховія за гетьмана, його й татарські залози було поставлено по містечках. Після цієї промови козаки й поспільство крикнули, що ми не хочемо Суховія із Задніпря, воліємо свого обрати, і так ще до Умані полковники їхали на раду. Ханенка обрали тимчасово наказним гетьманом і думають, що або Дорошенко знову або Ханенко буде гетьманом, оскільки від цього Суховій ухиляється (?), аби скарби його родича, тобто небіжчика Брюховецького, були повернені. Турецький посол вимагає від козаків харачу за два роки: чи грошима, чи людьми тепер або навесні дали певну квоту до Кандії. Брат Дорошенка Григорій при турецькому послі був пограбований Гоголем і Зеленецьким, агітує (?) за свого брата. Булаву, яка при ньому безсумнівно залишилась, бо з його партії турецький посол прийшов тепер від Порти».

(БЧ ВР. № 2577. С. 53–55. Тогочасна копія).

№ 21

1669, серпня 31. – Бар. – Новина.

«31 серпня. З Бара пишуть. Турецький посол сьогодні шостий день як рушив зі стану під Ладижиним. Дорошенко з чотирнадцятьма тисячами під Маньківкою, йде під Умань. Ханенко, Суховій та інші полковники укрилися в Умані. Орди в Україні нема, але тепер до турецького посла прийшло її кілька тисяч. Вона стоїть під Ладижином за 11 миль від Бара. Лисиця з двома кінними від Ханенка й Суховія помчав по орду, яка стоїть у полях напоготові».

(БЧ ВР. № 2577. С. 87. Тогочасна копія).

№ 22

1669, жовтня 9. – Кам'янець-Подільський. – Новина.

«Із Кам'янця 9 жовтня 1669.

Один єврейський лікар, котрий лікував самого, повідав, що Дорошенко вже безсумнівно цілком піддався турку і склав із полковниками присягу на вірність. Уже навіть Умань, найпотужніша прикордонна фортеця, будучи ним обложена й спалена в усіх передмістях із гумнами та збіжжям в полі, мусила підкоритися турку. Вже там поза сумнівом має стояти гарнізон турецьких яничар, на яких щогодини чекають, бо уже сказано, що йдуть. Суховій, Ханенко, молодий Хмельниченко й Сірко на Задніпрю хочуть збирати військо в ім'я короля й, мості, громити ребелізантів і чинити опір турку, якщо б ті захотіли поставити свій гарнізон в Умані. Знову є відомість із Молдови, що оголошено як по Семигородській землі, так і Валаській та Молдовській, щоб ті три господарі збрали двадцять тисяч піхоти в своїх державах і послали їх на оборону України до Дорошенка. Або ж самі б персонально виступали й залишалися там до весни, доки сам султан або паша, прийде з більшою потугою, коли виросте трава. Господь Бог знає, чи це не переміниться. Біля Кам'янця опришки почали чинити опір наказу Гоголя. Минулого тижня вони пограбували понад десять сіл наших панів понад Дністром».

(БЧ ВР. № 2577. С. 61. Тогочасна копія).

№ 23

1669, жовтня 10. – Меджибіж. – Новина.

«Із Меджибожа 10 жовтня 1669.

Із Чигирина повернувся чоловік, який вчинив таку реляцію про Задніптя: Гоголь із татарами трохи потрїпав козаків у відсутності задніпрських полковників Многогрішного, пішов за втікачами до Лохвиці й там досі стоять і зовсім ще не мали битви. Полки Дорошенка, які раніше йшли до Дорошенка й прислали до нього підмогу проти Многогрішного, стають тепер при Дорошенку. Він, будучи в Чигирині, наказував видати універсали до всіх полків, щоб ішли збройно під Умань і щоб на цьому тижні стали під Уманню. І сам має поспішити під Умань. Коли повертався його посланець через українські міста, то скрізь виголошував ці універсали.

Орди під Уманню немає більше півтора, бо тамтешня орда, що була залишилася, набравши ясиру під Ставищами й іншими містечками, відійшла. Однак стверджують, що Батирша мурза йде з чималими силами, але його ще немає.

Дорошенко послав до Криму Поривая та Сенкевича так, щоб посольство отримало аудієнцію в Криму й повернулося до Білгорода, де їх має чекати Лобойко. Останній із турецьким пашено пішов до Порти. Яку відповідь хан дасть Дорошенку, щоб Лобойко знав. А з цих козацьких послів, що пішли до Криму, Сенкевич має йти з Лобойком до Порти, і усно вчинити реляцію ханської декларації.

Цього пашу Дорошенко не міг задовольнити у Війську при отриманні султанських упоминків, тоді послав через Лобойка 3000 битих талярів, шість великих срібних посудів, і шість менших розтруханів, соболину оксамитну ферязь і гарне хутро горностая. На це він витратив багато грошей, узятих із українських міст.

З Умані за цими послами, яких Ханенко відправив на коронацію (короля Михайла Вишневецького – Ю.М.), цей же Ханенко відправив інших, але їх було схоплено й відіслано до Дорошенка. Самі козаки між собою [різняються], грабують і стережуться по городах сказати щось про Дорошенка.

Антіохійський патріарх, котрий був затриманий московським царем в Сибіру (!), тепер повертається. Задніпрські полки пройшли до Києва, з того боку тамтешні. Полки Павлоцький та інші йшли до Немирова, а цей полк іде до Сороки, звідти – через Молдавську землю до Туреччини.

Із Могилева вже третя чата левенців йде, не знаю з чийого дозволу, бо перед цим була сувора заборона. Кажуть, що Гоголь, коли йшов за Дніпро, написав, що дає дозвіл на це».

(БЧ ВР. № 2577. С. 59. Тогочасна копія).

№ 24

1672, квітня 18. – Москва. – Лист дипломата Речі Посполитої хелмінського воєводи Яна Гнинського до короля (?).

«Копія листа його мості пана хелмінського воєводи Гнинського з московської столиці від 18 квітня 1672.

Принаймні коли б болісний результат сейму, на котрий сподівалася Москва, лишився б невідомим, ми могли б у нашій негоціації мати успіх, однак після оголошення зірваного сейму (їхня позиція) стала твердою як камінь. До того ж у себе вдома вони щасливо приборкали донців, обложили Астрахань, а кримського хана в тіснинах під Терками ухопили за хвіст (як вони кажуть). Дем'яна Многогрішного, через Дорошенка турками зведеного, спіймали на Сівєрі з братами та прибічниками. Котрого тут на наших очах привезли на жалогідному возі, натовп бив його кулаками; обляяний, запльований, у тяжких кайданах привезений, він визнав, що мав нас при поверненні спіймати й віді-

слати Порті, а Гомель, Могильов і Шклов мав забрати. Однак Господь Бог благословив і пом'якшив серце Москви, від прощання з призначеними тричі ухилилися до сімнадцятого тижня; коли іншого важко було чекати посередництва, його м. цар зі своїм двором, сімдесятьма боярами й із своїми комісарами, з ранку до опівночі чекав нашої останньої конференції (?). Де врешті узгодили ці пункти, що цар його м. обидва Андрусівські трактати й третій на Москві про з'єднання сил проти бусурман присягнув і такого змісту листи до Порті та Криму через своїх гінців вислали, калмиків і ногайців зобов'язали випровадити, які виходили на море з донцями, послає грошей і сукна на мундири. Крім того дав наказ, щоб сила й милість змогли через своїх послів дарує (?), бо в турецьку війну не вірять. На віддання Києва склав повторну присягу, і кошти, витрачені на гарнізон, дарував; буде гарантована завойованим, в'язням шляхетського та рицарського стану, римська релігія, а міщанам і ремісникам – вільне повернення на батьківщину, чога в перших трактатах не було. Від ріки Сож козаків відведуть, зайняті ними Мозирський та Речицький повіти Мстиславського воєводства мають бути повернені й виконані інші пункти або досягнуто більш чесного миру хитрістю (?).

(БПАН ВР. № 1070. Арк. 484. Тогочасна копія).

№ 25

1672, квітня 23. – Уривок з листа немирівського підстарости до меджибзького коменданта.

«[...] Солонина, одізвавшись на ім'я й. к. м., обложив Многогрішного в Батурині. Про котрого непевні вісті, але є певна чутка, нібито він до цього часу від Сірка не мав життя. Сірко (...)»* пішов із Запорожжя з таким наміром, щоб калмиків взяти на підмогу й напасти на кримську орду, але вид-но досі цього не сталося. [...]».

(БПАН ВР. № 1070. Арк. 475 зв. Тогочасна копія).

№ 26

1677, травня 6. – Уривок з новини.

«[...] Із Могилева.

Дня 6 травня. Із Москви тихо, готуються дати потужну відсіч туркам, але якщо буде бунт на Сіверщині, не знаю чи не перешкодить він цій війні».

(БПАН ВР. № 423. Арк. 120. Тогочасна копія).

№ 27

1677, липня 25. – Реляція гінця, котрий привіз її з Переяслава до Білої Церкви.

«1677, дня 25 липня. Із рукопису архіву Хоментовських.

Реляція гінця, котрий привіз її з Переяслава до Білої Церкви.

Московські війська, козацькі задніпровські стягуються під Ромни, де вже стоїть москви понад сто тисяч. У козацькому таборі ще тільки чотири полки, але іншим наказано виходити. Чекають на калмиків і астраханську орду, щойно вони прибудуть, мають вирушити з Ромнів, а коли ці зберуться, то їх має бути 30 тисяч.

Примчав із табору від гетьмана Самойловича козак, знайомий цього гінця. Він примчав із листом наказного гетьмана [Івана] Лисенка, який залишається у Переяславі. Цей козак сказав, що в таборі московського війська є дванадцять тисяч гарних і добре умундированих на польський лад воєнів.

До Чигирина давно послали дев'ять тисяч козаків, а щойно прийшло москви чотирнадцять тисяч. Котрі знаючи слабку оборону з боку поля і ріки Тясмин, взялися до роботи й відправили чотири тисячі московських людей за чотири милі до лісу для дерева на штакети. На них несподівано орда напала й порубала так, що ледве п'ять душ повернулося до Чигирина.

Сірко уклав із турками перемир'я, що не буде їм перешкоджати ні в чому. З іншого боку, маємо, що Гоголь послав до Хмельниченка своїх послів, нібито кланяючись і відзиваючись із зичливістю, бо Самойлович не сприйняв його рішення, коли посилав, просячи допомоги.

Зі Львова

Й. м. князь Вишневецький й. м. пан белзький воєвода, ставши у Львові, зразу постарався, щоб якнайшвидше комісія щодо забезпечення і розміщення табору була результативною і щоб завдяки цим діям було достатньо для Речі Посполитої. Вже там ця комісія закінчилася, бо з панами комісарами всі місця, де міг би стати табір, ревізували, почавши від Теревовлі аж по Крем'янця. У такий спосіб мають справу з державними маєтностями й потакували всі ці королівщини. По цьому князь й. м. пан белзький воєвода на ті спустошені місця посилає військо, котре без плати йде в спустошені краї. Господь Бог знає, що з того буде. Всі українські гарнізони у Барі, Немирові, Кальнику, Паволочі князь й. м. недавно свіжими частинами укріпив».

(БПАН ВР. № 423. Арк. 335. Тогочасна копія).

№ 28

1677, серпня 20. – Уривок із новини.

«[...] Із Білої Церкви [...].

Із Задніпря тиждень тому я взяв відомість від генерального військового осавула [Лисенка?]: війська імператорські, московські й козацькі поблизу Конотопа, їх понад сто тисяч із князем Ромодановським та іншим князем Василем Васильовичем. У цього, як каже, ще більше війська, ніж при Ромодановському; із ним є також смоленська шляхта. Він би з'єднався з Ромодановським, але чекає калмиків і астраханську орду. Там і гетьман Самойлович і задніпрські полки, але якось ліниво вихо-

дять, бо більшу симпатію мають до Хмельниченка, ніж до Самойловича, позираючи на Сірка, котрий із Військом Запорозьким цілком підтримав Хмельниченка [...]».

(БПАН ВР. № 423. Арк. 363. Тогочасна копія).

№ 29

1677, жовтня 3. – Вільно. – Уривок із новини.

«[...] 5 жовтня з Вільна. [...]

Самойлович щиро стає за Москву, а задніпрська козацька старшина присягла йому на вірність [...]».

(БЧ ВР. № 423. С. 409. Копія кінця XVIII ст.).

№ 30

1684, серпня 9 (липня 30). – Козелець.

«Справа Василя Івановича з Глухова, шапочника, которого в Кобизчі поймано с конем в ярма-рок. Июля 30, 1684 року.

Перед нами, Василям Коробкою, войтом, Юрием Івановичом, бурмистром, Ігнатом Онофрієвичом и Григорием Остаповичом, райцами, Демяном Максимовичом и Василям Олеценком, лавниками приточилася справа.

С позваным Василям Івановичом, шапочником, который будучи уночуючи у господі меженого [...] вночі, укравши коня и запрягши в свой воз уїхал, а потим пойманий и до суду нашого в Козелець припроважений. До якового злого діла Васил признался, иж пьяный на тоє злоє діло перший раз поквапился. На которого инстингатора помененные [...] гды не настоял, але овшей его даровал и мы его, Василя, по туремному караню при здоровю заховавши, отпустилисмо. Которую справу до далшой памяти до книг наших записалисмо».

(БПАН ВР. № 280. Арк. 59 зв. Оригінал).

№ 31

1685, липня 22 (12). – Козелець. – Запис, який містить угоду.

«Запис облягты листу, то ест угоды пна Юрия з Сулимою.

Року вышьписаного и мѣця дня 17 дня.

Перед тим же вышьписаным урядом міским постановившися персоналітер пан Юрій Іванович, бурмистр наш козелцкій, ку записованю до книг нших міских козелецких подал пер облягим лист, учиненную з Сулимом угоду, жадаючи абы был принятый и до книг вписаный. А то лист слово в слово так ся в собі маєт:

Року 1685, мѣця июля 12 дня. Перед нами, Григорием Карповичом, полковником киевским, ставши очевисто учтивый Юрій Іванович, бурмистр козел[е]цкій, освѣдчал жал свой и безчестие, заданное от Фоми Сулими, жителя козелецкого, в тот тенор: Якобы он, Юрій, тайным способом роскопавал давно учиненіи копци сумеж грунтов и гайков своих и Сулиминих и хворост у гайку Сулимином рубал. А дорікане тоє позлодіяющее многократно поносил Юрій от Сулими публице на ринку, в ратушу, яко и перед судом полковым, именно пред паном Павлом Александровичом [Лясковським], обозным, Гаврилом Карповичом [Жилою], сотником [козелецким], Михайлом Івановичом, атаманом городовым козел[е]цким, и при многом на тот час будучом товаристві войсковом, особно при притомности Василя Коробки, войта с колегою. Которого то Юрия Івановича, уважаючи первій без бытности нашей оные полковые вышьпоменутиі особы слушным своим узнаем с повістий розных свѣдков вынайшли вынным Сулиму и казали цале Юрия годити и перенаходити в заданном безчестіи против якого наказу судового ставши упорно, Сулима отволя с тим заводом до суду власного нашого. А так мы, полковник, особною ншою засѣвши на місцу звычайном, прибывши в домовку сполне описаними особами полковими и міскими, тот завод истотній важилисмо. А кгда за данем судовых особ и за посвідченем продавцов тих кгрунтов, именно Романа Сараченка и Исая Шивоненка, оказалась вина повторе на Сулимі, tedy сам Сулима винным себе узнавши, безчестие Юрию выражоное на себе принял, и во всем досконале погодил и яко честного человека при чести належной в потомныі часы заховуючи, просил нас о лист сей ревокуючий заданного безчестия. Який кгда расказалисмо слушне выписати, прето руками своїми отдал Юриеви. Змоцняем tedy сим листом нашим и именуем талерей сто до шкатулы войсковой, хто б міл над сюю повальную ревокацію задавати якоє безчестие Юриеви, люб он сам, Сулима, albo жона его и діти крвние, близкие и далекие. Але яко уморяем вічне тот завод так и границ уже болш тим своим кгрунтам и ліскам над давное умоцнене и копци не повинны обополне Юрій и Сулима чинити. Що руками власними при печати полковой умоцнивши, далисмо сее писане в Козелцу, вышьписаного часу.

Вышьменованый Григорий Карпович, полковник Вой[ска] их цар[ского] прес[вітлого] вел[ичества] Запороз[кого] киевский.

Климентий Радич Завицкий, писар на тот час киевский, устне прошоный от Сулими о подписі руки.

Который то лист до книг принято и вписано».

(БПАН ВР. № 280. Арк. 79–79 зв.).

№ 32

1693, червня 7. – Варшава. – Уривок із новини.

«[...] У Варшаві. [...] Про Москву стверджують, що Мазепі дано команду виступити з козаками проти татар, під [його] командування були переведені Київський та Переяславський полки з компанійцями або ж волонтерами, над цими всіма військами генераліссімус Шереметев, що був у нас пос-

лом. Він рушив до Охтирки, потім вони мають з'єднатися під Самарою. Однак козаки дуже неохоче йдуть на цю війну, бо якби розгромили Крим, не могли б мати побратимства з татарами, якби на козаків хтось напав [...]».

(БПАН ВР. № 1070. С. 849. Копія кінця XVIII ст.)

№ 33

1694, жовтня 9. – Новина.

«1694. 9 жовтня. Із рукопису бібліотеки Залуських № 449.

Із Буджака.

Прийшла відомість, що полковник Палій із козаками дуже добре вчинив на Буджаку. Залишивши табір над Дністром, 9 жовтня кінною переправився через Дністер і сплюндрував весь край між Тягінею й Білгородом, особливо ханські села або ханкішле. Тут багатьох порубав і повернувся з великою здобиччю. Самусь, теж козацький полковник, 12-го числа цього ж місяця вирушив до Сороки, напав на села ханського гетьмана козаків Стеця і спалив найкращі села. Сам Стець утік, а Самусь щасливо і з великою здобиччю, бо самих овець-бирок 6000 забрав, повернув до Сороки з Кам'янця. Невільники кажуть, що там великий голод, і той липка Пулторак, гультяй, найбільший вождь, із кількома іншими значними липками недавно був забитий нашим роз'їздом».

(БПАН ВР. № 1070. С. 431. Копія кінця XVIII ст.)

№ 34

1703, січня 20 (9). – Новгород-Сіверський. – Договір про оренду землі.

«Всім відати хотящым, а особльве началствующым в градѣ Нов[городѣ] и в селѣ Ивотѣ и (...) *повыча сим ѳшым писанием извѣстно творым, иж иміючи мы з давных часов отчину, на цѣков наданную Всемилоствиваго Спаса в Новгородку, прозываемую Воцаницкою, в крунѣтѣ ивотском под знаком креста з ливим прыстынком, до которой вѣчне удѣленные в ловлю рыбы и двѣ отвены (?) на ріці Ивотці: першое у Печищах нижей Боровицы, а другое на Далматовѣ по брод вышей (...) *жорновка. Которая отчина из Вотчанамы з дерев до границы Дробишовской по реку Вихол (?), другая Забоцкая в крунѣтѣ міском нов[городском] в лузі Араповском по обох сторон, де нас под знаком тож креста и по ерах и по полі Араповском и Дробишовском на Артаной грыви. Которую то отчину поручилисмо в завідованне отцу Феодору сто. воскрес[енскому] новгород[скому], отобравшы от Роздобары, чулатовского жителя. За которую отчину повинен вишеописанный отец на каждый год даваты из той отчины от трох тих частей до обители по пуду меду без отволочки. А сие докладает: ежели отец Феодор не спохотѣл бит оною в завідованню своем имѣти и оноѣ по обикновению свое ходити волния, от него отстаем, аби била в цѣлости як оную принял от Роздобари и еже непотребное изветшалое, могл бы дерева бортное порубати, то повинен новодѣт до той отчины пристави хто либо могл тую отчину одержати. Що для ліпшой вѣры и певности казалисмо записати и печатию ствердити при подписи наших.

Дан з обители Всемилос[ти]ва Спса 1703 року генваря дня 9».

(БПАН ВР. № 261/2. С. 67. Копія кінця XVIII ст.)

№ 35

1709, вересня 30 (19). – Новгород-Сіверський (?). –

Лист до архимандрита Антонія Стаховського.

«Року 1709 мѣся септеврия 19 д.

Ставши Никита Войнов обітелі Всемилоствиваго Спаса при битности чест[ного] гѣдна отца Феодора вос[кресенского] нов[городского], сознал, что он и дѣд и отц его от килкодесят літ ходили отчину, надану на обітел Всемилоствиваго Спаса в Новгородку. А тая отчина ходили в девети: перво, прежде (...) * и тая отчина стоит верст на трох урочищах: Загородская там стоит верст вусимнадцят, сосон девят и дубов девят на [...] жной гребли; в Зябоцком против футора обичаеви дерев неизвѣстно колко; на Далматовѣ в Ивотском кгрунтѣ сосон з сорок, а дубов неизвѣстно сколко. В Загородской знамя: лук, овивот (?) X и в Зябоцкой крест. Кромѣ сеей отчини ходит архиерейскую, Воцанитскую прозываемую, а в той отчини знамя двое вил в такой способ до Спаской (?) отчини Спаской сут и двѣ озера: едно озеро под городом вишшей оби(...) *ви майдану, а другое Гавору [...] Дробишовском Спаское пр[...].»

«Высоце в Бѣу превелебному его мѣсти гѣдну отцу Антонию Стаховскому, архимандритѣ новгородскому, мѣи в Дѣху Сѣом отцу и блгодѣтелю смиренно да вручити».

(БПАН ВР. № 261/2. С. 6. Копія кінця XVIII ст.)

№ 36

1713, березня 29 (18). – Брацлав. – Лист полковника Дмитра Горленка до регіментаря коронних військ в Україні, великого коронного підкоморія

Єжі Домініка Любомирського (?).

«Ясноосвічений князю, вельможний і милостивий добродію.

Покірно доповідая вашій князівській мості, що зі спільної ради й ухвали всієї Кримської держави та Війська Запорозького, за фірманом найяснішого хана й. мості і з наказу ясновельможного й. мості пана гетьмана Військ Запорозьких, я увійшов в Україну з Військом піхотним Запорозьким, будучим при Бендерах, і з немалою частиною орди, і приєднався до кінного війська, яке залишається в Україні, заради кращого порядку і намірів щодо нашого спільного неприятеля – Москви. Досягнувши річки Буг, піхотне військо було втомлене, бо хоч я завжди наказував стати по всіх містечках і селах на цьому боці річки, однак ніяк не міг його всього розмістити. То ж посилаю одну частину і

до Немирівського повіту, щоб у навколишніх селах, які прилягають до Немирова, вона розташувалась для відпочинку. Тоді бачачи вашу князівську мость регіментаря коронних військ, пишу до вашої князівської мості, щоб ваша князівська мость звелів не дозволити своїм військам, які стоять на квартирах близько від нас, чинити оказії до неприязні нашому піхотному війську, поки військова оказія дозволяє нам далі, на інші місця, увійти до орди, яка знаходиться в Україні. А я гарантую вашій князівській мості, що від піхотного війська немирівським мешканцям жодної не буде прикрості. Так само і від кінного війська вашої князівської мості, яке стоїть на квартирах, не буде дано й найменшої оказії [для конфлікту]. Бо кожен із наших військ, знаючи з оголошення найяснішого хана й. мості, що найясніша Оттоманська Порти а вся Кримська держава утримують вічний мир із найяснішою Річчю Посполитою, не наслідиться дати таку оказію. Лист найяснішого хана й. мості, написаний тепер до коронних військ, посилаю до рук вашої князівської мості. При цьому і сам залишаюся найпокірнішим до послуг вашій князівській мості

Вашої князівської мості вельможного й милостивого добродія зичливий і покірний слуга Д. Горленко, полковник Війська Запорозького, який є на місці ясновельможного й. мості п. гетьмана.

Із Брацлава березня 18 д. 1713 року».

Адреса: «Ясноосвіченому князю й. мості Римському (Rzymskiemu), підкоморію великому коронному, генерал-лейтенанту коронних військ, посланому від всієї Речі Посполитої на Україну, моєму вельми милостивому пану і добродію».

(БЧ ВР. № 14608. Копія кінця XVIII ст. Оригінал).

№ 37

1713, жовтень. – Брацлав. – Лист наказного гетьмана, прилуцького полковника Дмитра Горленка до регіментаря коронних військ, кам'янецького каштеляна Марціна Калиновського.

«Ясновельможний мості пане, регіментар військ його королівської мості, мені вельми мості пане і добродію.

Щойно я почув про прибуття вашої ясновельможності [...] зайнятися з військом, посланим регіментарем вашої ясновельможності від його королівської мості і всієї Речі Посполитої, а маючи в серці моїм почуття щирої і нерозірваної зичливості, бажаю вашій ясновельможності сьогодні новоприбулому, (в) українських горизонтах нової щасливої й успішної підтримки. Повідомляю також [...] вашій ясновельможності, що я тепер залишаюся з милостивого наказу найяснішого хана його мості, нашого заступника і протектора, а скоріше з дозволу найяснішої Оттоманської Порти, з полковниками, сотниками, з усією старшиною Війська Запорозького тут, в Україні, у Брацлаві та Немирівському повіті й інших селах і містечках і всім постільством [...], по квартирах поставленими. Даючи вашій вельможності [...] відомість, хочемо і від вашої вельможності із зичливої схильності мати при собі листовні авізи. В. м. панство має намір наблизитися до наших квартир, щоб нашому Війську, яке стоїть на квартирах, як кінному, так і піхоті, не було жодної кривди. Бо це військо стоїть на квартирах не з власної волі, але з волі вицезгаданого кримського монарха, маючи суворий наказ, щоб із польським жовнірством утримували братерський зв'язок і не чинили між собою конфліктів (?). Повторно стократно прошу вашу ясновельможність про листовну відповідь, повторно зичимо вицезгадану зичливість, будучи завжди

Вашої вельможності регіментарю, моєму вельми мості пану і добродію, зичливим і готовим до послуг Димитрій Горлевич, наказний гетьман Війська Запорозького, прилуцький полковник.

Дано у Брацлаві у жовтні 1713 року Божого».

Адреса: «Ясновельможному м. в. мості пану і добродієві, його мості пану Марціну Калиновському, кам'янецькому каштеляну, вінницькому старості, регіментарові військ його королівської мості, моєму вельми мості пану, покірно».

(БЧ ВР. № 14608. С. 503. Оригінал).

№ 38

1714, жовтня 29 (18). – Цехинівка. –

Лист Дмитра Горленка до полковника коронних військ.

«Вельможний мості-пане полковнику, мені вельми мості-пане й брате.

Дякуємо Господу Богу, що ми випугалися з несподіваної й ніколи до нас не приязної турецької протекції; з їхніх бусурманських країв ми стали в християнських кордонах, де ставши, я перше маю честь поклонитися в. м., м. м. пану, як тому, чия особа й добре ставлення до нас відомі. А що в. м., м. м. пан, випередив мене своєю відозвою через й. м. пана хорунжого, і тому я це дуже сконфузився, але вибачте мене, зваживши на те, що я не знав про присутність в. м. пана в Рашкові; друге те, що не маємо кого з нашою відозвою послати до в. м., м. м. пана. До того ж ми вчора поспішали переправитися через Дністер, боячись, щоб нас не завернули назад. Бо знаємо, що у бусурман часто буває зміна фірманів і не дивина, бо гостро (?) змінні печатають. Через це, коли ми стали тут і тільки думали про посланця до в. м., м. м. пана, аж тут приїжджає від вас, й. м. пан хорунжий, через котрого і я з усією моєю компанією в. м., м. м. пану, кланяюся. Також доповідаю в. м., м. м. пану, що їду безпосередньо до Немирова за паспортом (до) ясновельможного й. м. пана київського воеводи на в'їзд у межі Польщі, який був давно мені виданий. А приїхавши туди, до Немирова, буду звідти старатися у найяснішого короля й. мості, пана милостивого, і ясноосвіченого й. мості пана краківського каштеляна, гетьмана в. к. і всієї Речі Посполитої; буду просити про притулок для мене й охорону в місцевих краях, або про клопотання до найяснішого царя й. мості, за якою ми б могли отримати амністію та повернутися до своїх власних домів. Це все залежить від волі їхньої та ласки, я лише ось що прошу в. м., м. м. пана, щоб нам, іноземцям і зайдам, хотів із цими нашими потребами

допомогти по можливості, за що ми всі обіцяємо віддячити нашими послугами в. м., м. м. пану. А тепер його доброму ставленню й ласці віддаємося назавжди й пишемо про це щиро і без лицемірства.

В. м., м. в. мостивого пана, любязно зичливий брат і слуга покірний Дмитрій Горленко з колегами.

У Цехівівці 18 жовтня старого стилю, а польського календаря 31 жовтня 1714 року».

(БЧ ВР. № 14629. С. 508. Оригінал).

№ 39

Після 1714 року. – Олешківська Січ (?). –

Лист Костя Гордієнка до региментаря коронних військ.

«Mci pane regimentaru wojska ukraińskiego, moj mci pane i życzywy przyjatelu.

Zyczym wasz mci mci pnu od Najwyszczaho Hospoda Boha dobroho zdrowia i szczasływoho powedenia na mnohyie lita. A pry sem naszym uzyczeniu oznajmuiem wasz mci mci pnu o szkodu Samsona murdzy, ktoromu pokradeno koni sey oseny i od tych zlodij, kotoryie tyie koni pokrały, poymaw Samsona murdza jednego zlodiiia i powidał той zlodij towarystwo swoje, hde zostaiut. Cztyry zlodiiie zostaiut u gubernatora Twardowskoho w Jaruzi, a try zostaiut u Myrzenka u Czeremusnum. I izdyw Samson murza do Serebrii i wodył zlodiiia toho, ktoroho poymały i podniałyia tyie gubernatori, że zaplatiat tyie koni murzakowy, tyie gubernatori, ktoromou ukradły ich słodiiie kony trydciatero i troie i ostanowyw murdza swoich tatar u Serebrii, aby tyie hroszi odobraty, a tyie gubernatory, ktoriie podniałyia tyie koni zaplatyt, swoje słowa ne statczyły. Wielce prosym waszcei mci pna, żebyś wasz mość łaskaw buw poslaty od swoieho boku panskoho do tych gubernatorow, żebyśca zystyły z tym murzoiu za tyie koni trydciatero i troie, bo murza той buw u Jałyagasy i pysmo iemu дано od hana i Jałyagasy zabraty za tyie koni i na hranyci turbacyia zostaiet za tyie koni newynnych ludey ta(...)* murza. Prosym łasky wasz mości mci pna, żeby той o(...)* skonczyłsia, aby hranycia u pokoiu zostawała. A my za takuii wzajemność odwdiaczym w. mci pnu. Pry sem zostaiu nazawsze w. mci mci pnu życzywy przyjatel i powolny do usłuh

Konstanty Hordiiienko, połkownik i strażnyk ukraiński chana jeho myłosty».

(БЧ ВР. № 14608. Копія кінця XVIII ст. «List od kozaków ukraińskich do regimentarza o pokradzione koni Samsonowi murze»).

№ 40

1723, грудня 31 (20). – Новгород-Сіверський. – Купча.

«Року тисяча сімсот двадцят третого, мсіця декаврия двадцятого дня.

На ратушу его императорского всепресвітлішого влчства новгородском. Перед нами, нижей подписавшимися урядовими, ставши персональне Роман Карпов син Шавдибин, козак сотні Новгородской, жител села Игнатовки, ясне, явне и доброволне, не примушоне обявил и ко записанню потомних родичов подал тоє, иж власную свою отчину вислужоную от Ивана Зубченка, козака игнатовского ж, непенную и ни в чом никому незаведенную сколко би моглос на всей той третьей Зубченковой части залазного винайтися дерева и не залазного обапол річки Лоски между грунтами манастирскими за селом Лоскою, где тамошние обиватели посполитие и козаци в сміжности свои иміють отчини, продал Марку Кортеленку, товаришеві сотні Новгородской, жителю стахорскому, за певну суму грошей совіто золотих за двадцять и, отобравши оние собою, позволил ему, п. Марку Кортелену (!), жені его и потомкам, тою отчиною вічне владіти, кому хотя дать, продать, замінять, даровать и ко найлутшому своему спокойному заживанню обернут и всякую иміти користь; также и дерево, которое на той части знайдуется не залазное, а к ділу отчицкому згодное ділать, остатней волі его вручил, а на себе вічне положил зречение, же ни он, Роман, ни жена его, потомки, близкие кривние и далекие, в тую проданную отчину вічне втручатися не будут и ему, п. Марку, в спокойном заживанню жадной би наименшой трудности и препятія чинити не повинни А которая дабель з той отчини и куда оная отдавалас, то и тепер повинна даватис невозбранно где надлежатимет и при том он же, Роман Шавдибин, просил для потвержения его продажи о виданя сего купчого запису. Которого не отмовивши прошению потомних ради часов и для спокойного владения ему, п. Марку, веліли сим купчим ствердити записом, который з ратуша новгор[одского] требуючой стороні з подписом рук урядових и притисненням печати ратушной видається.

Писан в ратушу новгор[одском] року и дня вишписанного.

Иван Андриев, атаман городовој и сотник наказний новгородский.

Илия Афанасович, войт новгородский».

(БІАН ВР. № 261/2. Арк. 85. Оригінал).

№ 41

1724, травня 1 (квітня 20). – Макошин. – Скарга ігумені Інокентії.

«1724 года априля 20.

Діло макошинского Покровского дівичого мнїстра игумені Інокентії о забратіі на їх мнїстирских греблях полчковими черниговскими зборщиками розмірових приходов.

№ 85 1724 априля 20 д. Копия (...)*.

Всесветлейший державнейший император и самодержец всероссийский Петр Великий, отц отечества, гдсдрь всемилостивейший.

Бьет челом мокошинского Покровского девичья мнстыря игумення Инокентия с сестры. А в чем мое прошение тому следуют пункты:

1

В прошлых годах еще за владения королей полских даны к оному мѣстрю для пропитания ино-
кинь мелницы, а именно в селе Хвесковце о дву колесах да в селе Величкове о трех колесах вешня-
ках. С которых и понне обычные пожитки прихаживали на оной мѣстрь.

2

А в прошлом 723 году Черниговского полку мейско[й] сотни зборщики Яков Терпицкой с това-
рыщи и с оных, а именно с величковских по двадцети алтын с кола, а хлебные даходы как с хвес-
ковских, так и с величковских, все берут на ваше императорское величество. А оные мелницы со-
держатца на мнстрском коште, а з будучих в Хвесковце цена той гребле двух мелничных кол и о
мейского сотника оные зборщики берут (?) токмо войсковую часть.

3

Они ж зборщики с купленого мѣстрского хлеба емлют от молотя против других.

Просим вашего величества о сем нашем челобитье решение учинить.

К сей чолобитной коллегии Малої Росии копіем ...вмісто по ея прошению руку приложил».

(БПАН ВР. № 261/2. Арк. 85–86. Копія другої половини XVIII ст.).

№ 42

1726, лютого 17 (6). – Мізин (?). – Розписка.

«Року 1726 февраля 6.

Мы, нижей подписанные, казаки осотченики (?) мизинские, даемо от себе з согласия и общой во-
ли нѣшой сию обители новгородской росписку, что по прежнему обикновению подлуг гетманских
універсалов и протчих крѣпостей з оной обители имѣющихся, должны мы в всяк з угодий мѣстир-
ских, именно з бортних дерев и озер по давнему определению денежную дабел в монастыр вистатча-
ти без всякой противности и на том подписуемся.

К сей росписці Тит Плужник, Данило Ветоха, Иван Подоляка, Ониско Чмирь, Ларко Кислой,
Иван Леонов, Оникий Мушенко с протчими товарищи бортниками, а вмісто їх яко неумѣющих гра-
мот по прошению їх сѣченик мизинский Григорий руку свою приложил».

(БПАН ВР. № 261/2. Арк. 18. Оригінал).

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii – doctor of historical sciences, professor, chief scientist at the M. Hrushevsky Institute of Ukrainian archaeography and source studies of the National Academy of sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytelska Str., Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.net

Тарасенко Інна Юріївна – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна)

Tarasenko Inna – Ph.D. in historical sciences, research fellow at the M. Hrushevsky Institute of Ukrainian archaeography and source studies of the National Academy of sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytelska Str., Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: innatarasenko86@gmail.com

FROM NEW DOCUMENTS TO THE HISTORY OF THE SIVERSHCHYNA (17th–18th c.) (part 26)

The publication presents documents of Hetman Bohdan Khmelnytsky, Chernihiv colonels Stefan Podobavlo and Ioanikiv Svlvch, Prvluky colonel Dmytro Horlenko, Zaporizhzhia Sich ataman Kostyantyn Hordiienko and other elders, handwritten news (avizas, news letters) that served as newspapers, business documents, etc.

Key words: universal, letter, hetman, colonel, Sivershchyna, Church, newspapers.

Дата подання: 30 квітня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 28 липня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мицик, Ю., Тарасенко, І. Из новых документов до історії Сіверщини XVII–XVIII ст. (частина 26). *Сіверянський літопис*. 2024. № 4. С. 73–90. DOI: 10.58407/litopis.240408.

Цитування за стандартом APA

Mytsyk, Yu., Tarasenko, I. (2024). Iz novykh dokumentiv do istorii Sivershchyny XVII–XVIII st. (chastyna 26) [From new documents on the history of the Sivershchyna (17th–18th c.) (part 26)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 73–90. DOI: 10.58407/litopis.240408.